

METHODS OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN LITERATURE LESSONS

Zaripova Mukhlisa

Student of the Faculty of Turkic Languages, Nukus State Pedagogical
Institute, Department of Uzbek Language and Literature
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15877661>

ARTICLE INFO

Received: 27th March 2025

Accepted: 30th March 2025

Online: 31st March 2025

KEYWORDS

Critical thinking, literature
lesson, methodological
approach, Socratic
questions, debate, text
analysis, student
engagement, independent
thinking, interactive
methods, literary work.

ABSTRACT

This article analyzes methodological approaches aimed at developing critical thinking skills in literature lessons. It explores the essence and significance of critical thinking, as well as modern teaching methods used in literary analysis, such as Socratic questioning, debates, the INSERT technique, and problem-based learning. Through lesson activities that encourage critical thinking, the article substantiates opportunities for developing students' independent, logical, and analytical thinking skills. The article is recommended as a methodological guide for literature teachers and education methodologists.

ADABIYOT DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Zaripova Muxlisa

Nukus davlat pedagogika instituti, Turkiy tillar fakulteti, O'zbek tili va adabiyoti talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15877661>

ARTICLE INFO

Received: 27th March 2025

Accepted: 30th March 2025

Online: 31st March 2025

KEYWORDS

Tanqidiy fikrlash, adabiyot
darsi, metodik yondashuv,
Sokrat savollari, debat, matn
tahlili, o'quvchi faolligi,
mustaqil fikr, interfaol
metodlar, badiiy asar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada adabiyot darslarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar tahlil qilingan. Tanqidiy fikrlashning mohiyati, uning ahamiyati hamda adabiy tahlil jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy metodlar Sokrat savollari, debatlar, INSERT texnologiyasi, muammoli vaziyatlar asosida o'rgatish kabi usullar yoritilgan. Dars jarayonida tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishga xizmat qiladigan mashg'ulotlar misolida o'quvchining mustaqil, mantiqiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Mazkur maqola adabiyot o'qituvchilari va metodistlar uchun metodik qo'llanma sifatida tavsiya etiladi.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarda nafaqat bilim, balki mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, turli qarashlarni solishtirib, o'z pozitsiyasini asoslay olish kabi ko'nikmalarni shakllantirishni ham talab etadi. Ayniqsa, adabiyot fani bu borada beqiyos imkoniyatlarga ega. Chunki adabiy asarlar insoniyatning tarixiy, falsafiy, axloqiy va estetik

tafakkurini mujassam etgan noyob manba bo'lib, ular asosida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash malakasini rivojlantirish mumkin.

Tanqidiy fikrlash bu axborotni baholash, asosli qaror qabul qilish, turli nuqtayi nazarlarni tahlil qilish va muqobil yechimlarni ko'ra olish qobiliyatidir. Adabiyot darslarida bu ko'nikmalarni shakllantirish o'quvchining faolligini, fikrlash doirasini, estetik idrokini kengaytiradi.

Tanqidiy fikrlashning mohiyati va ahamiyati. Tanqidiy fikrlash bu o'quvchilarning mavjud bilimlarni chuqur tahlil qilish, o'z qarashlarini mustaqil shakllantirish, yangicha yondashuvlar asosida fikr yurita olish ko'nikmasidir. U quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi: Savollarga yuzaki emas, asosli javob bera olish; Boshqalarning fikrini eshitib, tahlil qilib, xulosa chiqara olish; Muammoni har xil nuqtai nazardan ko'ra olish; Yozilgan yoki aytilgan fikrlarni shubha bilan emas, lekin tahliliy yondashuv bilan baholash.

Adabiyot darslari bu ma'naviy-axloqiy va badiiy-estetik tarbiyaning manbai bo'lishi bilan birga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay maydon hamdir.

Adabiyot darslarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishning metodik asoslari. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda o'qituvchi quyidagi metod va yondashuvlardan foydalanishi mumkin:

Sokratik savollar usuli – ochiq, mulohazali, sabab-oqibatli savollar orqali o'quvchini chuqur fikrlashga undaydi.

INSERT texnologiyasi – o'quvchi matnni o'qib, unga belgi qo'yadi: "+" – ma'lum, "-" – yangilik, "?" – tushunarsiz, "!" – qiziqarli.

"Debat" yoki bahs usuli – o'quvchilar bir-biriga qarama-qarshi fikrlarni himoya qiladi va o'z pozitsiyasini isbotlaydi.

"Fikrlar spirali" yoki "klaster" – asar asosida o'z fikrlarini tarmoqlab, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash.

Problemlil savollar orqali o'rgatish – "Agar bu asar boshqa davrda yozilganida, qanday bo'lardi?", "Muallifning pozitsiyasi bilan qahramonning pozitsiyasi bir xilmi?" kabi savollar orqali tanqidiy yondashuvga undash.

Dars jarayonida tanqidiy fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan amaliy mashg'ulotlar. Quyida adabiyot darslarida qo'llanishi mumkin bo'lgan tanqidiy fikrlashga asoslangan mashg'ulotlar misollarini ko'rib chiqamiz:

Matn tahlili: "O'tkan kunlar" romani. Savol: "Asardagi ideal jamiyat tasviri muallif orzusi sifatida qabul qilinishi mumkinmi?". Mashg'ulot: Guruhlarda muallif pozitsiyasi va qahramonlar pozitsiyasini solishtirish, klaster tuzish.

Obraz tahlili: "Alpomish" dostoni. Savol: "Alpomish – ideal qahramonmi yoki o'z davrining mahsuli?". Mashg'ulot: Obrazning ijobiy va salbiy jihatlari asosida "T-sxema" tuzish.

Mavzu tahlili: Iqbol Mirzo she'riyati. Savol: "She'rda ilgari surilgan g'oya bugungi jamiyatga qanday ta'sir ko'rsatadi?". Mashg'ulot: O'quvchilarning shaxsiy munosabatlarini asoslab yozish (mini-insho).

Tanqidiy fikrlashni baholash mezonlari. Tanqidiy fikrlash rivojlanishini baholashda quyidagi mezonlar muhim: O'quvchining o'z fikrini dalillar bilan asoslay olishi; Matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishi; Turli pozitsiyalarni solishtirib, umumiy xulosa

chiqarishi; Muammoli savollarga javob berishda mustaqil va ijodiy yondashuvi. O'qituvchi bu mezonlar asosida o'quvchilarning fikrlash jarayonini kuzatadi, yo'naltiradi va rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashning natijalari va afzalliklari. Adabiyot darslarida tanqidiy fikrlash shakllangan o'quvchilar:

Matnga passiv iste'molchi emas, faol tahlilchi sifatida yondashadi;

Fikrini aniq va asosli ifoda eta oladi;

Mustaqil fikrlashga o'rganadi;

Hayotdagi hodisalarni baholashda ham tanqidiy yondashuvni qo'llaydi;

Ijodiy yondashuvga ega bo'ladi.

Shuningdek, bu ko'nikmalar boshqa fanlar va hayotiy vaziyatlarda ham samarali qo'llaniladi.

Xulosa

Adabiyot darslari orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish bu zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Tanqidiy fikrlash insonni mustaqil, mas'uliyatli, muloqotga ochiq va ongli qarorlar qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantiradi. Bunday ko'nikmalarni erta bosqichdan boshlab adabiyot fanida mustahkamlash, avvalo, o'qituvchining yangicha metodik yondashuvi va interaktiv darslarni tashkil etishga tayyorligiga bog'liq. Shunday ekan, adabiyot darslarini faqat mazmun bayoni emas, balki fikrlar kurashi, pozitsiyalar to'qnashuvi, bahs va tahlil maydoniga aylantirish lozim. Zero, chinakam adabiy ta'lim o'quvchini kitob bilan muloqotga, fikr bilan kurashga va haqiqatni izlashga undaydi.

References:

1. Xudoyberganov U. "Adabiyot o'qitish metodikasi", Toshkent, 2020.
2. Kadirova M. "Tanqidiy fikrlash va adabiy tahlil metodikasi", Ilm ziyo nashriyoti, 2022.
3. To'xtayeva M. "O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar", Pedagogika jurnali, 2021.
4. Ziyonet.uz – O'zbekiston ta'lim portali materiallari
5. pedagog.uz – Interfaol dars metodikasi bo'yicha maqolalar